

УДК 811.161.2:929Синявський

Калашиник В. С.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСИ СИНЯВСЬКОГО В ОЦІНЦІ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА

У статті проаналізовано характеристику Ю. Шевельова харківського періоду науково-педагогічної діяльності О. Синявського, наголошено на оцінках останнього як талановитого педагога, професора університету, видатного вченого, творця українського правопису 1928 року.

Ключові слова: науково-педагогічна діяльність, педагог, учений, професор університету, творець українського правопису 1928 року.

Рік 2012-й для імені видатного українського мовознавця Олексі Наумовича Синявського, точніше – для його послідовників і шанувальників, для спільної пам'яті вдячних нащадків про плідну творчу працю великого попередника, злочинно зупинену в полудень віку вченого, ювілейний і подвійно знаковий: 5 жовтня минає 125 років від дня народження, а 24 жовтня – 75 років від трагічної дати загибелі (за абсурдним звинуваченням його було розстріляно разом з іншими численними жертвами тогочасного тоталітарного режиму). Пам'ятні річниці закономірно посилюють увагу до науково-педагогічної спадщини людини незвичайної біографії, щедрого таланту, гідної подиву та наслідування відданості суспільним інтересам. У цьому зв'язку багато важать свідчення й оцінки сучасників того, кого безпосередньо стосуються роковини.

Про Олексю Синявського досить часто й завжди зі щирою вдячністю, пістетом і схваленням багатогранної діяльності згадував його учень й послідовник, один із найвизначніших філологів ХХ ст. Юрій Шевельов. Оцінні характеристики вчителя й старшого колеги його вихованцем дають змогу повніше уявити творчу особистість О. Синявського у сприйманні Ю. Шевельова. Важливо наголосити те, що обидва були вихованцями Харківського університету, певний час працювали в *alma mater* і репрезентували в лінгвістиці традиції заснованої геніальним О. Потєбнею філологічної школи.

Серед наукових студій Ю. Шевельова з помітною увагою до постаті О. Синявського особливо важливою є розлога оглядова стаття «Покоління двадцятих років в українському мовознавстві», ще на початку 60-х років ХХ ст.

опублікована в записках Наукового товариства імені Т. Шевченка [4]. Характеризуючи активну на той час роботу з упорядкування словників і підручників, автор підкреслив, що навіть такі провідні мовознавці, як О. Курило, О. Синявський, М. Сулима, «віддали свою данину цій популяризаційно-педагогічній діяльності» [4, с. 312]. Співпраця лінгвістів із фахівцями окремих ділянок інших наук сприяла також підготованню, зокрема, вкрай необхідних термінологічних словників, які виходили тоді один за одним. Зауважмо, що вже в першій згадці автор означає Олексю Синявського як провідного мовознавця.

Надзвичайно великі заслуги О. Синявського в науковому вивченні української мови Ю. Шевельов убачав у виробленні норм літературної мови. «Говорячи про працю над нормалізацією літературної мови, – писав він, – мусимо передусім назвати імена Миколи Сулими і, особливо, Олексі Синявського» [4, с. 313]. У цьому зв'язку схвально оцінено критичне сприйняття «традицій народно-етнографічної мови» та їх перегляд «в світлі традиції нашої літературної мови і в світлі перспектив майбутнього розвитку» [4, с. 315]. Багато важило для становлення літературних норм спеціальне вивчення мови провідних письменників. Дослідження О. Синявського про мову Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, опубліковані в середині 20-х років, Ю. Шевельов називає дослідженнями «першорядної ваги працями» [4, с. 315].

Та найбільше прислужився О. Синявський, як наголошує Ю. Шевельов, складанню «Українського правопису» 1928 р., а також редагуванню тексту, оскільки саме О. Синявський «в го-

ловному його опрацював і надав йому печатку духа свого» [4, с. 315]. У виданих 1931 р. «Нормах української літературної мови» [2] О. Синявський уперше визначив орфоепічні та морфологічні норми української мови, а синтаксичні норми опрацював почасти сам і почасти М. Сулима. Проте, як відомо, у 30-ті роки усі ці здобутки було відкинуто загалом, працю з правопису було проголошено націоналістично-шкідницькою, прізвища причетних до тієї справи вилучено з наукового контексту, а багатьох і позбавлено життя. Хоч зроблене поколінням мовознавців 20-х років для унормування української літературної мови нещадно переглядалося, проте, на переконання Ю. Шевельова, «усе істотне з усталеного Синявським збереглося до сьогодні», оскільки «советські зміни не спромоглися справді скасувати й знищити те, що зробив Синявський і його однодумці» [4, с. 316]. У головному запроваджені О. Синявським правописна система, стверджує автор статті, лишилася навіть позбавлена імені її творця. І це, за Ю. Шевельовим, «найкращий доказ її тверезості, життєздатності й науковості. Бо вона справді була побудована на широкій аналізі, на тверезому оцінюванні, на синтезі»; у її основі лежала «самостійна, суверенна, власна традиція й тенденція розвитку української мови, зокрема літературної мови» [4, с. 316]. В одній із приміток Ю. Шевельов наводить цитату з підготовленого Л. Булаховським огляду українського мовознавства 1917–1957 рр., де з відомих причин не було ані згадки про О. Синявського, але була в цілому висока оцінка фаховості правопису 1928 р.: «З філологічного погляду робота [...] була виконана в багатьох відношеннях зразково» [див. 4, с. 330]. Вирішальне значення в розвитку української літературної мови, на думку Ю. Шевельова, поряд із Тарасом Шевченком, що заклав перші загальнонаціональні її основи, та Борисом Грінченком як словникарем і певною мірою кодифікатором, у тому числі на рівні граматики і правопису, мав саме Олекса Синявський, «науковець і професор університету, що вніс у проблеми нормалізації глибоке знання, науковий досвід і методу, не тільки відчуття тенденцій розвитку, а і розуміння їх» [4, с. 317]. Звідси випливає непроминущість вартості досліджень О. Синявського та інших видатних мовознавців періоду українського відродження в 20-ті роки: «Праці Синявського і його однодумців живуть у самому характері сучасної української літературної мови, але вони зберігають свою актуальність і як поради, джерело довідок і цілком ще сучасні й живі наукові розвідки» [4, с. 317]. Ці засадничі погляди на творчу діяльність Олекси Синявського не змінив Юрій Шевельов до останніх днів свого життя.

Одна з його статей 90-х років («Про критерії в питаннях українського офіційного правопису») у збірнику вибраних праць із мовознавства, упорядкованому Ларисою Масенко, має примітку: «На бажання автора стаття друкується правописом 1928 р. в пошані Олексі Наумовичеві Синявському» [3, с. 498]. У названій праці, як і в деяких інших, зокрема в монографії «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус», Ю. Шевельов знову нагадує про неоціненний внесок О. Синявського в становлення правописної системи нашої мови. «Матеріал зредагував і скодифікував Олекса Синявський. 6 вересня 1928 р. так зредагований УП підписав нарком освіти Микола Скрипник. Справжнім творцем цього видання був Синявський, і слід було б називати його цим ім'ям, хоч упорядник був зв'язаний ухвалами конференції, а останнє слово належало Скрипникові» [3, с. 499]. У статті під назвою «У зацінку совиних крил» автор прямо називає прийнятий у Харкові правопис іменем Синявського поряд із традиційним – наркома освіти: «Особливо правопис 1928 року (Синявського – Скрипника) в трактуванні чужих слів виходив не з традицій в українській мові, а з форми в мові, звідки їх уперше нібито запозичено» [3, с. 344]. Згадка про О. Синявського має місце в багатьох наукових творах Ю. Шевельова і не лише при висвітленні плідної його діяльності в галузі українського мовознавства, насамперед при формуванні правопису 1928 року.

У згаданому вище томі вибраних шевельовських праць маємо 21 покликання на Олексу Синявського чи згадку про нього. Це й заувага щодо керівництва Правописною комісією (формально – чільників міністерства освіти, а фактично – О. Синявського), це також наведення обстоюваного О. Синявським погляду на українську літературну мову як «єдину міжговіркову й надговіркову» [3, с. 173]. Важливими є так само факти призначення О. Синявського одним із рецензентів Академічного словника, а згодом – внесення його імені поряд із Л. Булаховським до сфабрикованого списку «шкідників» у «мовознавстві» [3, с. 197–198]. Чимало відсилань до праць О. Синявського має частковий характер: наприклад, критичне зауваження, що Я. Рудницький аналіз назви «Україна» здійснював не на оригінальних джерелах, а на опрацюваннях інших дослідників, серед яких поряд із І. Срезневським, Є. Тимченком названо й О. Синявського.

Юрій Шевельов зараховував Олексу Синявського до університетських професорів найвищої кваліфікації й великої педагогічної майстерності. З-поміж «добрих учителів» своїх він виділяв Леоніда Булаховського, Олександра Бі-

лецького, Агапія Шамрая. «З українського мовознавства, – зазначав автор критичної статті “Так нас навчали правильних проізношень. Триптих про мову”, – Синявського, що виїхав до Києва, заступали Кость Німчинов і Микола Наконечний, обидва здібні, але ще молоді і не того рівня, що перед тим названі» [3, с. 302]. Отже, за рівнем наукової кваліфікації й значущості О. Синявського було поставлено в одному ряду із найвизначнішими на ниві філології його сучасниками, зокрема з Л. Булаховським.

Одна з провідних тем досліджень Ю. Шевельова в царині історії української мови, пов’язаних зі становленням літературних норм, стосується протистояння двох шкіл: етнографічної та європеїзаторської, або інакше – київської та харківської. «Найяскравішим представником і речником» другої він послідовно вважав О. Синявського як автора монографії про норми літературної мови й фактичного редактора українського правопису 1928 року (етнографічна школа була найвиразніше представлена граматичними працями Є. Тимченка). Цю думку автор знов актуалізує у своїй праці пізнішого періоду «О. О. Потебня і стандарт української літературної мови» [3, с. 496].

Аналізуючи оцінки Ю. Шевельовим наукової творчості й педагогічної діяльності О. Синявського, доходимо висновку про близькість і навіть спільність, збіг поглядів учня й учителя на проблеми розвитку української мови, насамперед щодо формування літературних норм і правописної системи. Спорідненість відчувається не тільки на змістовому, а й на мовностилістичному рівні. Так О. Синявський говорить про те, що «Український правопис» – то витвір «колективний у найширшому розумінні слова». На цьому наголошує й Ю. Шевельов, оцінюючи прийнятий 1928 року правопис. Щодо спрощення правопису, то комісія, за О. Синявським, була далеко від тенденції спрощувати за всяку ціну, оскільки виходила з принципу: правопис для мови, а не навпаки, як і мова для людини, а не навпаки [1, с. 452]. Правопис, на думку його фактичного «творця», як зауважив Ю. Шевельов,

призначений як для спеціалістів, так і для кожної більш-менш письменної людини. З підсумковим положенням: «Книжка складніша від звичайної книжки, наскільки колектив складніший супроти окремого члена його» [1, с. 452] суголосний весь пафос високих оцінок цієї праці у різних студіях Ю. Шевельова. Саме настільки головний автор і його поціновувач більшою вважали вагу того колективно прийнятого одностайним голосуванням індивідуально означеного й реалізованого в 20-ті роки проекту.

До оригінальних філософських сентенцій та афористичних висловів О. Синявського звертається Ю. Шевельов у своїх роздумах про шляхи розвитку новітньої української літературної мови. «Колись Синявський, – писав він у статті під промовистою назвою “У мандрах. Життя в Рейк’явіку або Незалежність, – і що завтра?” – визначаючи напрям мовної політики, сказав, що будувати новітню літературну мову на самій селянській – це те саме, що будувати новітню архітектуру на білій нашій і милій, – але хоч там що далеко не урбаністичній селянській хаті. Ще менше можна будувати модерну культуру на вулканах і гейзерах» [6, с. 332]. І своїм розумінням суті наукової діяльності в контексті історії та культурного поступу людства мистецтвознавець і культуролог так само солідаризується зі своїм великим сучасником і ученим, університетським кумиром: «І хочеться згадати слова одного з видатних наших науковців доби двадцятих років – мовознавця Олексі Синявського: “Принаймні в науці краще гірка правда, ніж солодка фікція», – тільки поширити їх на свідчення історії” [5, с. 153]. Останню цитату взято зі статті «Так було, чи так мало бути?».

З покликань на праці й важливі думки О. Синявського та їх мудрого коментування Ю. Шевельовим з позицій досвідченого науковця й ерудита, палкого прихильника і невтомного будівничого української духовної культури постає правдивий і привабливий образ одного з подвижників утвердження української літературної мови в ХХ ст., у відповідальний час становлення її літературних норм і визначення перспектив розвитку серед інших мов світу.

Список літератури

1. Синявський О. Коротка історія «Українського правопису» / О. Синявський // Історія українського правопису XVI–XX століття : [хрестоматія]. – К., 2004. – С. 432–452.
2. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – К. ; Х., 1931. – 376 с.
3. Шевельов Ю. Вибрані праці : [у 2 кн.] / Ю. Шевельов ; [упоряд. Л. Масенко]. – Кн. I : Мовознавство. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. – 583 с.
4. Шевельов Юрій (= Georg V. Shevelov). Покоління двадцятих років в українському мовознавстві / Юрій Шевельов // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Париж ; Чикаго, 1962. – Т. CLXXIII. – С. 309–332.
5. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя : Література. Мистецтво. Ідеології : [у 3 т.] / Ю. Шерех ; [ред. рада : В. О. Шевчук та ін. ; упоряд. та приміт. Р. М. Корогодського]. – Х. : Фоліо, 1998. – Т. 1. – 608 с. – (Укр. літ. ХХ ст.).
6. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя : Література. Мистецтво. Ідеології : [у 3 т.] / Ю. Шерех ; [ред. рада : В. О. Шевчук та ін. ; упоряд. та приміт. Р. М. Корогодського]. – Х. : Фоліо, 1998. – Т. 2. – 369 с. – (Укр. літ. ХХ ст.).

**SCIENTIFIC-RESEARCH AND PEDAGOGICAL WORK OF OLEKSA
SYNIAVSKYI IN YURII SHEVELOV'S ESTIMATION**

The article analyses the references given by Y. Shevelov's to Kharkiv period of scientific-research and pedagogical work of Oleksa Syniavskiyi, the estimation of the latter as a talented pedagogue, professor of the University, outstanding scientist, creator of Ukrainian orthography of 1928 is emphasis.

Keywords: scientific-research and pedagogical work, a pedagogue, a scientist, professor of the University, a creator of Ukrainian orthography of 1928.

Матеріал надійшов 10.02.2012